

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 113 1992

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-05-07

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo, 1993

III skriver: »Detta är ett brev, som liknar våra samtal, som nästan alltid hoppar från ämne till ämne [...]» De återgivna breven har överlag skrivits spontant, förklarar von Proschwitz, så fort som pennan kunde löpa på papperet. Han attackerar Lönnroth för att denna »tillmäter kungens rättstavning och handstil den största betydelse vid sin bedömning av den kungliga karaktären. Hans favorituttryck om kungen synes vara 'hysterisk', 'hysteriker', 'egocentrisk hysteriker', 'i stark affekt'. Vad grundar han dessa omdömen på? Bevisföringen synes vara en och densamma: Gustaf III:s handstil och stavning av franskan såväl som svenskan är de kriterier som anförs [...]» Om ett brev till friherre Toll 15 juli 1772 heter det i Lönnroths framställning: »Brevet skvallrar om affekt, då han har tappat de flesta övertecknen över å, ä och ö.» Dylika reflexioner avfärdar inte utan grund von Proschwitz som »grafologiska spetsfundigheter». Tidens författare liksom gemene man struntade helt sonika i rättstavning, framhåller von Proschwitz, och kungen var i mycket gott sällskap när han endast undantagsvis satte ut accenterna.

Geijer har som von Proschwitz påpekar 1843 nedtecknat en kommentar till kungens stavning såväl av svensk som fransk text. Geijer talar om en liksom medfödd naturlig stil som inte behöver fråga efter former. »Man finner ibland Konungens Fransyska korrespondenter flere, som ej stafva mycket bättre än han, och den stora världen tycktes anse sig upphöjd öfver ortographiens pedanteri [...]» En iakttagelse som von Proschwitz gör är att kungen med en påfallande receptivitet lärde sig använda nya politiska termer, i huvudsak förmedlade till honom genom de franskspråkiga tidningar som han prenumererade på.

Kungens förälskelse i friherrinnan Du Rietz har tyvärr inte föranlett von Proschwitz att återge något av breven till henne. Däremot får man ta del av ett brev till brodern, prins Carl, där kungen 19 sept. 1768, som von Proschwitz uttrycker det, »ger en allt annat än idealistisk skildring av sin sexuella frigörelse». I sin introduktion har von Proschwitz anmärkt att den som ter sig på att psykologisera över den franska texten, »utan att inse att dess känsloläge är epokens och inte individens», ej sällan kommer fram till de befängdaste slutsatser. Jag erinrar om hur Levertin reserverade sig beträffande »fraseologin» i kungens epistlar.

Likväl är von Proschwitz' uppfattning den att Gustaf III i breven, framför allt till vännerna, utlämnar sig själv. »Hans brev – rätt lästa, rätt förstådda – ger oss en ny bild av Gustaf III, en mer nyanserad bild.» »Teaterkung» är ett epitet som ofta och gärna har klistrats på Gustaf III, konstaterar von Proschwitz. Lönnroth använder inte detta ord, men han betraktar kungen som en aktör som själv tar på sig den stora rollen. »Hans kungagärning skulle helst utformas som ett heroiskt rollspel, men den roll som han spelade hade många facetter.» Erik Lönnroths höga värdering av Schücks Gustaf III-karakteristik – »genial» heter det ju – uppfattar jag som betingad av att Henrik Schück så konsekvent drev sin tes. Georg Landberg menade att Levertin i sin andra essä med konstnärlig intuition gett en teckning av kungen som hans

motståndare i replikskiftet kunde vara fullt tillfreds med. Gustaf III tog sitt konungakall »som en symbolisk representation för ett helt folk», framhöll Levertin. »Som människa var han, liksom många konstnärer, diktare och slösare, en festgivare [...] med dennes ödslighet mitt bland alla gästerna, både de som klappa i händerna och nämna sig värdens vänner, och de andra, som kritisera och viska i vråna.» Med en karakteristik som denna hade Levertin för några ögonblick kommit Gustaf III att i egen hög person visa sig på det tjugonde århundradets scen, förklarar Landberg. Erik Lönnroth och Gunnar von Proschwitz kan nu var och en på sitt sätt sägas ha fullbordat konfrontationen.

Ulf Wittrock

Skrifter av P.D.A. Atterbom. I Rimmerbandet. En satirisk pjäs med inledning och kommentarer utgiven av Louise Vinge. Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XXIV. Sthlm 1992.

Louise Vinge har i *Tidskrift för litteraturvetenskap* (3. 1991) publicerat en betraktelse över Satiren och eftervärlden, där hon mer direkt diskuterar Rimmerbandets läsbarhet i våra dar än vad hon gör i den annars mycket grundliga inledningen till sin utgåva av den atterbomska texten. På samma gång som hon framhåller »det hisnande fräcka i Atterboms tilltag» – reflexionen knyts närmast till driften med Leopold – och betecknar pjäsen som »en av den svenska litteraturens skickligaste litteratursatirer», medger hon att en aldrig så utförlig kommentar inte kan bidra till textens överlevnad. Däremot får som Vinge betonar Rimmerbandet »ett nytt sorts historiskt dokumentärt värde genom att så tydligt visa hur normerna såg ut»; bilden av den unge Wallin är sålunda för litteraturhistorikern intressant att studera och för den unge Atterboms självförståelse utgör stycket ett viktigt dokument.

Med frappant hemmastaddhet i eftergustaviansk litteratur, där Atterboms »primära negativa intertexter», som Vinge uttrycker det, var tillfinnandes, har hon lyckats spåra upp de allra flesta av de allusioner som Rimmerbandet överflödar av. Också valet av medium och genre har flera olika intertexter, konstaterar hon. Atterboms närmaste inspiration till pjäsen kom från tidskriften *Polyfem*, där Lorenzo Hammarsköld hade lancerat den tungusfiktions som genomgår stycket. Med Tiecks litterära satirer i dramatisk form var Atterbom väl förtrogen.

De övriga litteratursatiriska texterna i *Polyfem* har studerats av Holger Frykenstedt som diskuterat förbindelserna mellan dem och den i tidskriften sommar 1810 tryckta atterbomska pjäsen. Han har också visat på drag som pekar fram mot det fjärde äventyrets satiriska skildring av hyperboreerrepubliken i *Lycksalighetens ö*. Vinge som menar att särskilt Rimmerbandets första scener ger prov på en fortfarande roande situationskomik och som talar uppskattande om Atterboms satiriska talang har stött på patrull hos

en uppsaliensisk litteraturprofessor som i Sv.D. (16/8 1992) närmast uttryckt sin ringaktning för Atterboms komiska verve i ungdomspjäsen och Lycksalighetens ö.

Hur som helst är lundaprofessorn Vinges utgåva av Rimmarbandet välmotiverad. Pjäsens burschikosa exponering av motståndarlägret visar »morgonrodnadens stridsmän» i frejdigaste kamphumör.

Ulf Wittrock

David Constantine: *Hölderlin*. Clarendon Press. Oxford 1988. (Även i tysk övers., München 1992.)

Litteraturen om Friedrich Hölderlin väller fram i en till synes aldrig sinande ström och svårigheterna att orientera sig är betydande. Det är därför glädjande – speciellt för den icke-tyskspråkiga publiken – att David Constantine gett ut en kritisk introduktion till Hölderlins liv och verk på engelska. Vägen till den store diktaren är alltså öppen för alla intresserade, men smakar det, så kostar det: 40 pund!

Constantine skriver i förordet: »The book proceeds chronologically and recounts at least the main line of Hölderlin's life». Boken innehåller tretton kapitel, en sammanfattning, två appendices »Translations of German Cited in Text» och »Chronology of Hölderlin's Life and of Contemporary Events», dessutom en urvalsbibliografi, ett »Generalindex» och ett »Index of Hölderlin's Works».

Åtta av dessa tretton kapitel har biografisk prägel. De övriga tar upp *Hyperion*, *Empedokles*, samt elegierna, odena och hymnerna. Genom hela framställningen låter Constantine Hölderlins liv och verk gripa in i varandra. Utgångspunkten är att Hölderlins »figurative life, may be better known than his poems» och Constantine försöker hålla sig kritisk till diktarens biografi. Det går emellertid inte att bortse från att en sådan kritisk utvärdering av källorna kring Hölderlins liv redan existerar, nämligen i de av Adolf Beck utgivna sjätte och sjunde banden av *Grosse Stuttgarter Ausgabe*. Vad Beck däremot inte gör – och inte heller något annat tyskt arbete om man bortser från Peter Härtlings roman *Hölderlin* – är att ge detta biografiska material en sammanhängande, berättande form som också inbegriper det nuvarande forskningsläget. Allt detta lyckas Constantine med, samtidigt som han kommer med välavvägda inlägg i forskningsdebatten.

Constantine är överhuvudtaget balanserad och försöker undvika de inslag av hagiografi som annars är så vanliga inom den tyska Hölderlinforskningen. Han försöker i stället fånga människan bakom verket och beskriver t.ex. hur Hölderlin vid sin första tjänst som informator på mycket mänskligt vis förälskar sig i Charlotte von Kalbs sällskapsdam Wilhelmine Kirms och får en dotter med henne – som dock dör vid arton månaders ålder. Constantine målar också upp hur Hölderlin – efter sömlösa vaknätter vid sin elevs säng – till slut tappar tålamodet och sviker sina pedagogiska ideal genom att ge pojken stryk.

Inget nyare arbete om Hölderlin kan undgå att ta ställning till Pierre Bertaux' tes om att Hölderlin aldrig skulle ha varit sinnessjuk, utan själv valt tystnaden och isoleringen i tornet vid Neckar. Constantine tillbakavisar Bertaux' tankar och är tvärtom övertygad om att Hölderlin blev överrumplad av en sjukdom som förlamade hans förmåga till normalt liv. Utan att spekulera över eventuella underliggande medicinska orsaker, pekar författaren på omständigheter, som kan ha bidragit till att framkalla sjukdomen: faderns och styvfaderns död under barndomen, den tragiskt brutna förbindelsen med Susette Gontard och det upprepade misslyckandemönstret när han oförmögen att försörja sig själv tvangs återvända till föräldrahemmet.

Mot denna bakgrund av misslyckanden låter Constantine oss skönja Hölderlins oerhört starka visshet om diktarkallet och hans poetiska kreativitet under perioder av djup personlig kris. Constantine visar t.ex. hur Hölderlin avvisade alla försök från de kyrkliga myndigheternas i Württemberg sida att få Hölderlin att slå in på den prästbana som låg utstakad för honom efter den klassiska och teologiska utbildning han genomgått vid Tübinger Stift. Intressant är vad Constantine framhåller i sammanhanget, nämligen att Hölderlin »for all his movements, his jobs as house tutor 'abroad', had to seek official permission». I praktiken betydde det att Hölderlin var helt i klorna på det protestantiska konsistoriet i Tübingen och – sad to say, även sin egen mor.

Med undertryckt indignation skildrar Constantine den moraliska och ekonomiska press som modern utsatte honom för: Hölderlin »was to come to a considerable inheritance. His mother invested the money shrewdly and undertook that she would use neither the principal nor the interest to defray the cost of his upbringing but would pass on to him the whole enhanced amount – on one condition: that he remained obedient». Faktum var att Hölderlin, som framlevde halva sitt liv under tämligen påvra omständigheter hos snickarfamiljen Zimmer i Tübingen, egentligen var en förmögen man. Man kan med fog fråga sig om inte Hölderlins liv och diktning hade kunnat ta en mindre tröstlös väg om han blivit ekonomiskt oberoende genom att få tillgång till sitt fadersarv.

Constantine har skrivit de inledande biografiska avsnitten på ett pedagogiskt intresseväckande sätt och anpassat dem till en tänkt engelsk förkunskapsnivå, som förmodligen har sin ungefärliga motsvarighet i Sverige. Också när det gäller den del av Hölderlin som det är svårare att få grepp om, nämligen hans diktning, är Constantine föredömligt informerande och instruktiv. Avsnitten om *Hyperion* och *Empedokles* är följaktligen både tydliga och klara till sin uppläggning. Skickligt placeras *Hyperion* in i sitt samtida litterära sammanhang och de tre *Empedokles*-fragmenten diskuteras med särskild tonvikt vid frågan om Empedokles självmord. Man kan emellertid fråga sig om inte Constantine går för långt i sina antaganden om att Hölderlin i sitt sysslande med den mytiskt dödsmärkte Empedokles skulle ha gett uttryck för en egen dödslängtan och t.o.m. bristande livsduglighet.

Den nära kopplingen mellan liv och verk är i många